

Mojca Šorn*

Slepi in slabovidni v Sloveniji od okupacije do šestdesetih let 20. stoletja**

IZVLEČEK

Članek obravnava institucionalno skrbstvo in vzgojno-izobraževalni proces za slepe in slabovidne v Sloveniji v obdobju druge svetovne vojne in v letih, ki so sledila. V razpravi, ki temelji na arhivskem gradivu, avtorica izpostavi akte, ki so pripomogli k preobratu v življenju slepih in slabovidnih oseb. Pri tem ugotavlja, da sta šolanje ter zaposlovanje doprinesla k njihovem vključevanju v gospodarsko in družbeno življenje, samostojnemu, samoodgovornemu življenju, to pa k razbijanju predsodkov, ki jih je družba do njih gojila v letih poprej.

Ključne besede: slepi in slabovidni, Slovenija, institucionalno skrbstvo, vzgoja in izobraževanje, štirideseta, petdeseta in šestdeseta leta 20. stoletja

ABSTRACT

THE BLIND AND PARTIALLY SIGHTED IN SLOVENIA FROM THE OCCUPATION TO THE 1960S

The article focuses on the institutional care and educational process for the blind and partially sighted in Slovenia during and after World War II. In the discussion based on archival materials, the author highlights the legislation that contributed to transforming the lives of the blind and partially sighted. In this regard, she notes that education and

* Dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, mojca.sorn@inz.si; ORCID: 0000-0002-4457-1118

** Članek je nastal v okviru projekta J6-50189 Sistemi skrbi in izobraževanja otrok s senzornimi ovirami v prvi in drugi jugoslovanski državi, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

employment contributed to their integration into economic and social life, to their independent, self-responsible living, and to the elimination of the prejudices that society had held against them in the past.

Keywords: the blind and partially sighted, Slovenia, institutional care, education and schooling, the 1940s, 1950s and 1960s

Institucionalno skrbstvo za slepe med drugo svetovno vojno s poudarkom na delovanju Zavoda za slepe otroke in mladino Kočevje

Pred drugo svetovno vojno je bil edini zavod za odrasle slepe *Dom slepih v Stari Loki*.¹ Poslovati je začel 1. januarja 1937 v Strahlovem gradu. Ustanova je lahko sprejela 50 oseb, ki so se ukvarjale s pletarstvom in ščetarstvom.² Po okupaciji je dom zasedlo nemško vojaštvo, gojence zavoda so nastanili po zasebnih hišah.³ V nasprotju s tem je ves čas vojne deloval vzgojno-izobraževalni *Zavod za slepe otroke in mladino v Kočevju*,⁴ ki se je od okupacije do selitve v prestolnico konec leta 1944 imenoval *Zavod za slepe otroke v Kočevju*. Čeprav je bil do osvoboditve edini delujoči zavod za slepe, ni več opravljal vloge osrednje slovenske ustanove za usposabljanje slepih otrok, saj so bili v njem v glavnem le otroci iz Ljubljanske pokrajine. Večina učencev z nemškega okupacijskega področja se namreč, ko je zavod po nekajtedenski prekinitvi pouka 24. aprila 1941 nadaljeval redno šolsko delo,⁵ v Kočevje ni vrnila.⁶

Od aprila 1941 je delo zavoda v prvi vrsti oviralo pomanjkanje prostora, del objekta je bil preurejen v vojaški poštni urad, kasneje pa sta v istem poslopju delovali tudi kočevska osnovna šola in gimnazija. Od septembra 1943, ko se je začela stopnjevati nevarnost letalskih napadov, so gojence iz kočevskega zavoda, ki ni imelo zaklopišča, vsako jutro vodili v bližnjo vas Mahovnik, kjer so največkrat preživeli cel dan. Šolsko leto 1943/44 se je tako začelo šele 6. decembra 1943 s šestnajstimi učenci; v I.

1 Danes je Stara Loka primestno naselje v občini Škofja Loka.

2 Peter Confidenti in Mimi Breznik, »Dom slepih v Stari Loki,« v: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije* (Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969), 138. SI AS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, št. 285, Statistični podatki o slepih v Sloveniji.

3 Del prvega poglavja študije temelji na: Mojca Šorn, »Zavod za slepe otroke v Kočevju (1941–1944) in njegova selitev v Ljubljano,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 49, št. 1 (2009): 269–78.

4 Prvi slovenski zavod za slepe je bil ustanovljen po končani prvi svetovni vojni; svoje prostore je dobil najprej v Ljubljani, leta 1922 pa so ga preselili v Kočevje.

5 Konec marca 1941 je minister za prosveto izdal odredbo o prekinitvi pouka v javnih in zasebnih šolah. Po začetku vojne na naših tleh je banska uprava razglasila izredne razmere in odredila, da morajo vse šole učencem izdati spričevala. Eden zadnjih ukrepov Natlačnove uprave je bil poziv za vrnitev v šolske klopi – 23. 4. 1941 je bil pouk obnovljen. – Mojca Šorn, *Življenje Ljubljancev med drugo svetovno vojno* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007), 357.

6 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. V, Konferenčni zapisnik (27. 2. 1940 – 30. 4. 1943 oz. 28. 5. 1943), Zapisnik, 30. 4. 1941.

in II. oddelku jih je bilo po pet, v III. oddelku pa šest. Istočasno je bilo v zavodu enajst obrtnih vajencev.⁷ Učenci so v šolskih klopih preživeli le tri dni, nato je bil pouk prekinjen zaradi »znanih decembrskih dogodkov v Kočevju.«⁸ V nedeljo 12. decembra je na mesto padla letalska bomba. Človeških žrtev v zavodu spopadi in bombardiranje niso terjali, je pa bila zgradba močno poškodovana. Najeti delavci so prekopali ruševine, iz katerih jim je uspelo rešiti nekaj živil, obleke in posteljnine. Žal pa je bil uničen del zavodskega arhiva: zavodska kronika in fotografsko gradivo iz življenja, pouka in dela slepih učencev in gojencev. Uprava zavoda je naredila seznam uničenih in ukradenih predmetov ter ga predložila županstvu občine Kočevje in pokrajinski upravi. Škoda na inventarju je bila ocenjena na 222.549,75 lire, škoda, povzročena učiteljem in gojencem pa na 53.460 lir.⁹ Nato so odgovorni poskrbeli za najnujnejša popravila.¹⁰

Po posredovanju Bogomire Dobovšek, upravnice zavoda, je šef pokrajinske uprave z odlokom z dne 31. decembra 1943 odredil, »da se zavod začasno preseli v ljubljansko gluhonemnico. Selitev naj se izvrši z vsem inventarjem, premičnine pa naj sprejme v varstvo okrajno glavarstvo.«¹¹ Vendar pa te odredbe ni bilo mogoče izvesti, saj potovanje v Ljubljano, ki je bilo takrat mogoče samo s t. i. vojaškimi avtokolonami, ni bilo dovolj varno za selitev slepih otrok. Zaradi napovedane selitve se pouk ni nadaljeval vse do konca aprila 1944, delo v pletarski delavnici pa se je začelo nekoliko prej, 1. februarja. Dobovšek je s kolegi ves ta čas razmišljala o selitvi, predvsem kdaj bi bil najboljši trenutek za ta podvig in zakaj:

Če se bo selitev gojencev izvedla meseca junija, ko zaključujemo šolsko leto in itak že običajno gredo otroci na počitnice, potem bo precej manj padla v oči in morda se nam bo posrečilo, da nam tja do jeseni še ne zasedejo tukajšnjih zavodskih prostorov v kake druge namene, da v tem času v miru pospravimo pridelke in z vsako kolono spravimo nekaj stvari v Ljubljano. Jeseni torej bi pa že začeli s poukom in zavodom kompletno v Ljubljani.¹²

Ker spomladi in poleti leta 1944 v Kočevju ni prihajalo do vojaških spopadov,¹³ situacija v Ljubljanski pokrajini pa je bila nepredvidljiva, so selitev predstavljali vedno znova. Upravnica je za zapisnik povedala: »V tej zadevi sem se posvetovala s komisarjem kočevske občine in vojaškimi oblastmi, ki so mi zagotovili, da je upati, da čez poletje najbrže bivanje slepih otrok v Kočevju ne bo nevarno. In tako je zavod zaenkrat ostal v Kočevju.«¹⁴

7 SIAS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 4. 12. 1943. Nekoliko drugačni podatki v: Prav tam, Zapisnik, 26. 6. 1944.

8 Po nemški zasedbi Kočevja (konec oktobra 1943) so partizani in aktivisti OF delovali na osvobojenem območju v okolici mesta. Slovenska partizanska vojska je sovražnikovo postojanko v Kočevju napadla dvakrat (obakrat ji je na pomoč priskočilo zavezniško letalstvo), prvič 9. 12. 1943.

9 V tem času so se npr. plače bančnih uradnikov gibale od dobrih 1100 do dobrih 1500 lir. – *Slovenski narod*, »Gibanje cen, mezd in zaposlitve v Ljubljanski pokrajini leta 1943,« št. 19, 8. 5. 1944, 3.

10 SIAS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 23. 3. 1944.

11 Ibidem.

12 SIAS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 28. 4. 1944.

13 Po uspešni obrambi Kočevja konec leta 1943 je nemška vojska v prvih mesecih leta 1944 mesto spremenila v izredno utrjeno oporišče.

14 SIAS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 31. 8. 1944.

Ker se je v ljubljanski bolnišnici že v letu 1943 zdravilo več otrok in mladostnikov, ki so oslepeli zaradi vojnih poškodb, so jih pristojni želeli čim prej vključiti v vzgojno-izobraževalni proces. Podali so predlog, da bi oddelek za slepe osnovali kar v prostorih ljubljanske gluhonemnice.¹⁵ Tako so v začetku leta 1944 stekle priprave na sprejem novih gojencev, pouk pod vodstvom Franice Vrhunc, ki sta ji pomagala katehet Ivan Tomažič in učiteljica Milica Sivec, pa se je začel aprila istega leta. Ravnatelj gluhone-mnice Mirko Dermelj je dal novoorganiziranemu *Oddelku za slepe* (novince) na razpo-lago štiri sobe, gojencem pa je nudil popolno oskrbo iz rednega zavodskega proračuna. Upraviteljica kočevskega zavoda je avgusta 1944 na obisku v Ljubljani ugotovila, »da so slepi oskrbovanci, kar se tiče prehrane, za te čase naravnost najboljše oskrbovani. G. ravnatelj / ... / je vedno pripravljen pomagati in ustreči v vseh željah in potrebah v dejanju kakor tudi z nasveti.«¹⁶

Ko je predsednik Leon Rupnik oktobra 1944 izdal odredbo, ki je velevala, da se mora pouk v osnovnih in srednjih šolah nadaljevati ne glede na vojne razmere, je bilo v kočevsko šolo za slepe vpisanih petnajst učencev, 1. oktobra jih je bilo pri pouku sedem.¹⁷ Ko je partizanska vojska na mesto oziroma nemško postojanko v Kočevju med 18. in 20. novembrom izvedla močan napad,¹⁸ sta dve izmed bomb na poslopju zavoda naredili še dodatno škodo. Učiteljski zbor se je bil primoran posvetovati s pred-stavniki krajevnih oblasti, nemudoma so stekle priprave za selitev v Ljubljano. Šestnajst gojencev in štirje člani učiteljskega zbora so se v Ljubljano pripeljali 30. novembra s tovornim avtomobilom vojaške avtokolone in »ob pozni večerni uri potrkali na vrata gluhonemnice«.¹⁹ S seboj so prinesli samo osebno prtljago, večji del osebja je namreč ostal v zavodu v Kočevju, kjer je čuval preostali inventar in poslopje.

Slepi gojenci so se novemu okolju hitro privadili, verjetno tudi zato, ker so bili prijazno sprejeti. 5. decembra 1944, na god sv. Miklavža, so bili v zavodskem krogu glu-honemnice deležni »slovesnega pozdrava in sprejema«; gluhonemi gojenci so slepim otrokom priredili obdarovanje. Tudi božič so praznovali v lepem razpoloženju: »Na Sv. večer smo priredili / ... / lepo božičnico s petjem in recitacijami – ki smo jo potem ponovili za bližnje znanke in prijatelje na Silvestrov večer.«²⁰

V oddelku, poimenovanem *Zavod za slepe otroke Ljubljana*, so otroci pouk nadalje-vali januarja 1945. Ljudska šola je še naprej obsegala tri oddelke; v I. so bili štirje učenci, v II. jih je bilo devet in v III. šest. Ker so si učenci obeh šol, šole za gluhe in šole za slepe, delili eno učilnico, je pouk potekal v izmenah. Slepi učenci so v šolskih klopih sedeli ob ponedeljkih, sredah in petkih popoldne ter ob torkih, četrtek in sobotah dopoldne.²¹

15 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 23. 3. 1944.

16 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 31. 8. 1944.

17 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 2. 10. 1944.

18 Več o napadu na Kočevje novembra 1944 Damijan Guštin, Vesna Jerebič Perko in Ivan Guštin, *Osvoboditev Kočevske* (Kočevje: Pokrajinski muzej, 2005), 29 sl.

19 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 13. 1. 1945 (prva seja po selitvi zavoda v Ljubljano).

20 Ibid.

21 Šorn, »Zavod za slepe otroke v Kočevju«, 277.

V zavodu sta delovali tudi gospodinjska šola in pletarska delavnica, vendar je bil prav tako kot šolski moten tudi praktični pouk; devet pletarskih vajencev je namreč kmalu ostalo brez lastne delavnice, zaradi pomanjkanja živil pa je bil zgolj na teorijo skrčen tudi gospodinjski pouk, ki ga je obiskovalo šest deklet.

V zavodu so bile ob koncu vojne zaposlene štiri strokovne učiteljice, ena učiteljica za gospodinjsko šolo in dva slepa sodelavca: učitelj – hospitant in pletarski mojster.²² Pri svojem delu so razpolagali z najnujnejšimi učili za pouk pisanja, računstva in zemljepisa, ki so jih pripeljali s seboj iz Kočevja. Tam pa so ostali učila za naravoslovje in še nekatere druge predmete ter glavnina pohištva in drugega inventarja, saj bi bila selitev zaradi neurejenih prometnih razmer zelo zahtevna in zamudna naloga, poleg tega pa je večina tudi računala, da se bo delo po vojni nadaljevalo v kočevskem objektu.

Ko je aprila 1945 Kočevje doživelo še en letalski napad, v katerem je bilo ponovno prizadeto poslopje zavoda, se je učiteljski zbor konec maja 1945 odločil, da vrnitev v prvotni dom ni mogoča.²³

Slepi in slabovidni po koncu druge svetovne vojne

Statistični podatki Ministrstva za socialno skrbstvo Ljudske republike Slovenije (LRS) razkrivajo, da je bilo po končani drugi svetovni vojni v Sloveniji 150–200 slepih otrok do štirinajstega leta, 90–120 dečkov in 6080 deklic, slepih oseb nad štirinajstim letom pa je bilo 900–1000, in sicer 500–600 moških in 400 žensk.²⁴ Povojna komunistična oblast je sistem slepih vključila v delokrog ministrstev za socialno skrbstvo, delo in prosveto. Osnovni cilji so bili za delo usposobiti ter zaposliti čim več slepih, razširiti, modernizirati njihove delavnice, zgraditi centralni dom za slepe, ustanoviti osrednjo knjižnico, tiskarno za tiskanje časopisov in knjig v brajici, nabaviti magnetofone za snemanje t. i. govorečih knjig, postaviti počitniški dom in se povezati z mednarodnimi organizacijami za slepe.²⁵

Podobne cilje si je zadala 14. julija 1946 ustanovljena *Zveza slepih Jugoslavije*. V svojem programu je načrtovala ustanovitev združenj slepih po posameznih republikah,²⁶ 11. avgusta 1946 je bilo ustanovljeno združenje oziroma *Zveza slepih Slovenije* (ZSS) z glavnim odborom v Ljubljani.²⁷ ZSS je nato poskrbel za ustanavljanje podružnic po vsej Sloveniji. Zavzemal se je za izboljšanje življenja in položaja slepih, predvsem se je usmeril na njihovo vključevanje v gospodarsko dejavnost. ZSS se je trudil, da bi pripomogel tudi k izobrazbi svojih članov, zato jim je omogočal ugoden nakup magnetofonov, radijskih aparatov in kasneje tudi televizorjev. Spodbujal jih je, da so

22 SI AS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, Poročila, Št. 1/14-45-1, Poročilo o stanju zavoda za slepe otroke.

23 SI AS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, Zapisnik redne seje učiteljskega sveta zavoda za slepe otroke, 1. 6. 1945.

24 *Dnevnik*, »Število slepih in gluhonemih«, 21. 9. 1955.

25 *Poročevalec*, »Skrb za izobraževanje slepih«, 3. 3. 1957.

26 Jože Božič, *Štirideset let uspešnega dela: 1946–1986* (Ljubljana: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, 1986).

27 Ivan Bizant in Mimi Breznik, »Zveza slepih Slovenije«, v: *Svetloba izpodriva temo*, 51.

se vključevali v razne tečaje, ki jih je prirejela delavska univerza.²⁸ Oktobra 1955 je v Klečah pri Ljubljani ustanovila šolo za pse vodiče slepih.²⁹

Politiki, ki jo je začrtal ZSS, so sledili tudi podružnični odbori.³⁰ Osnovo za aktivnosti so predstavljali dohodki iz članarin, lastne gospodarske dejavnosti, dotacij družbenih skupnosti, daril, volil in subvencij Ministrstva za socialno skrbstvo LRS in Socialnega fonda OF.³¹

Kljub temu da je ustavni zakon iz leta 1945 kot prvi razglasil pravico do dela, ni zajemal formulacije o pravici do dela za osebe s posebnimi potrebami oziroma ovirami.³² Pravico do dela teh oseb je uzakonila ustava iz leta 1963; njen 36. člen je določal, da je družba dolžna ustvariti pogoje za usposabljanje in primerno zaposlitev »za delo ne popolnoma zmožnih oseb«.³³ S tem je bila poudarjena enakovrednost slepih z drugimi državljani, hkrati pa jim je bilo omogočeno, da so se vzdrževali sami, da so živeli samostojno življenje.³⁴

V letu 1947 se je razpravljalo o tem, da je imela komisija za zaposlitev slepih precejšnje težave z iskanjem dela, zaposlitve za svoje varovance. Komisija je obiskala nekatere industrijske obrate v Ljubljani in odkrila nekaj delovnih mest, ki bi prišla v poštev za zaposlitev oseb z motnjami vida: v tovarni Zmaj pri pakiranju in montaži baterij; v tovarni Golob pri zapiranju posodic; v tovarni hranil pri lepljenju in ravnanju praznih vrečic ter lepljenju polnih vrečic; v tovarni Saturnus pri štetju pokrovov in vlaganju kartonov vanje. Nedolgo zatem sta bili v tovarni Zmaj zaposleni dve slepi osebi,³⁵ za leto 1948 pa sta nekaj delovnih mest obljubili tovarna igrača iz papirnate mase v Novem mestu in tovarna glasbil v Mengšu.³⁶

O problematiki zaposlovanja slepih in slabovidnih oseb so razpravljali tudi v mesecih, ki so sledili, po navadi večkrat letno. Nič drugače ni bilo na plenumu glavnega odbora Zveze slepih Slovenije leta 1954. Prisostvovali so mu delegati iz vse Slovenije, pridružili so se jim predsednik in podpredsednik glavnega odbora Zveze slepih Jugoslavije, predstavniki glavnega odbora sindikatov, Rdečega križa, sveta za zdravstvo in sveta za prosveto. Predstavljenih je bilo več referatov. Uvodničar je poudaril, da so od konca druge svetovne vojne slepe usmerjali predvsem v pletarsko obrt: izučili so petnajst vajencev, štirje so postali mojstri, leta 1954 je bilo skupaj 51 izučenih slepih

28 Teja Janežič Mikeš, »Skrb za slepe v svetu in pri nas,« v: *Svetloba izpodriva temo*, 326.

29 Poročevalec, »Nova pridobitev za slepe,« 17. 10. 1955. Več Peter Confidenti, »Šola za pse vodnike,« v: *Svetloba izpodriva temo*, 312–14.

30 Janežič Mikeš, »Skrb za slepe v svetu in pri nas,« 326.

31 Gl. »Združenje slepih samostojno rešuje svoje probleme,« *Poročevalec*, 18. 12. 1953. Gl. tudi Janežič Mikeš, »Skrb za slepe v svetu in pri nas,« 324.

32 Gl. *Ustava Ljudske republike Slovenije* [s.: s. n., s. d.].

33 Anton Kržišnik, »Socialni položaj slepih občanov,« v: *Svetloba izpodriva temo*, 249.

34 Poročevalec, »Vključevanje slepih v proizvodnjo,« 15. 3. 1957.

35 SI AS 231, t. e. 90, št. 2077/3, Zapisnik 6. redne seje učit. sveta, 25. 3. 1948.

36 SI AS 231, t. e. 64, št. 2339/47, Zapisnik 2. redne seje učit. sveta v drž. Zavodu za slepo mladino, 28. 11. 1947.

pletarjev, okrog 90 se jih je s pletarstvom ukvarjalo v domači obrti. Ker so prepoznali, da »iz zdravstvenih razlogov za marsikoga pletarski poklic ni najprimernejši«, so začeli slepe in slabovidne na številnih tečajih usposablјati za telefoniste. Kmalu je službo telefonistov v avtomatskih centralah dobilo 22 oseb, vendar je uvodničar menil, da je ta številka zelo nizka. Poudaril je, da imajo v podjetjih »še predsodke proti slepim delavcem, čeprav je praksa pokazala ravno obratno. Zato slepi telefonisti, ki so sicer popolnoma izvežbani, še čakajo na zaposlitev.« Navedel je številne primere iz tujine, kjer so slepe zaposlovali kot daktilografe in strojepisce. Tudi industrija jim je odprla vrata, v nasprotju z domačimi obrati, v katerih je bilo zaposlenih le devet slepih delavcev. Svoj govor je zaključil z besedami: »To pa ne pomeni, da za slepe v industriji ni dela. Nasprotno. V lesni industriji, tekstilni in papirni, v lahki kovinski industriji povsod je polno delovnih mest, kjer bi lahko zaposlili slepe. Seveda pa bi bilo treba poprej slepe priučiti.« Predlagal je, da bi organizirali poletne tečaje v delavnicah Srednje tehnične šole in slepe učili rokovati z raznimi stroji, hkrati pa bi bilo treba »razbiti odpor, ki ga imajo nekateri delovni kolektivi do slepih«.³⁷

ZSS je vzpostavil celotno evidenco slepih in slabovidnih ter na osnovi te poskrbel za urejeno zdravstveno varstvo: preglede, zdravljenje v bolnišnicah, kopališko, klimatsko zdravljenje idr. Upravičeni so bili tudi do letovanja v počitniških domovih, ki so bili last Zveze slepih Jugoslavije in republiških odborov. Ti domovi so bili v Stomorski na Šolti, na Okroglem pri Kranju, v Piranu, Izoli, Bakarcu, Vrnjački banji in Čanju.³⁸

ZSS je vodil evidenco socialno ogroženih članov, na osnovi te je organiziral materialno pomoč slepim, jih gmotno podpiral in zanje posredoval pri organih, zadolženih za ureditev njihovih pravic.³⁹ Skrbel je tudi za evidenco predšolskih slepih otrok in njihovim staršem omogočal svetovanje o negi, vzgoji in pripravah na šolo. Slepe šolobvezne otroke je usmerjal v zavod za slepo mladino v Ljubljani, njihovim staršem pa nudil nasvete, kako z njimi ravnati, ko so doma na počitnicah.⁴⁰

Ena od pomembnejših nalog ZSS je bila skrb za ureditev stanovanjskega vprašanja zaposlenih članov, ki so po večini živeli samostojno. Posredoval je pri ustanovah in organizacijah, kjer so bili ti zaposleni, pa tudi pri občinskih skupščinah, stanovanjskih skladih in Zvezi združenj borcev. Republiški odbor ZSS je uredil tudi prehodne

³⁷ *Borba*, »Še mnogo slepih čaka na zaposlitev«, 6. 4. 1954.

³⁸ Janežič Mikeš, »Skrb za slepe v svetu in pri nas«, 326.

³⁹ *Ibid.*, 325.

⁴⁰ *Ibid.*, 324.

domove za samske zaposlene slepe v Ljubljani, Piranu, Mariboru, Kranju, Celju in Novem mestu.⁴¹ Poskrbljeno je bilo tudi za starejše slepe in slepe, ki niso bili sposobni za delo. Nastanjeni so bili pri sorodnikih in v domovih za stare. Dohodke so prejeli z naslova pokojnin, invalidnin ali rent.

Več deset oseb je bivalo v Strahlovem gradu oziroma *Domu slepih v Stari Loki*, ki je bil po vojni obnovljen in je sprejemal osebe, starejše od šestnajst let. Ministrstvo za socialno skrbstvo je v dom investiralo denar za ustanovitev vajenske šole in invalidskih delavnic (krtačarske, pletarske in metlarske), ki so delovale od leta 1950. V desetletnem obdobju se je tam za delo usposobilo enajst ščetarjev in 40 pletarjev.⁴²

Ko so bile v Jugoslaviji ustanovljene prve šole za poklicno usposabljanje v Zemunu, Zagrebu, Derventi, Skopju in Beogradu, Slovenija ni zaostajala. Leta 1962 je ZSS v želji, da bi se usposabljanje slepih tako teoretično kot tudi praktično dopolnilo, ustanovil t. i. samostojne invalidske delavnice. Ustanovljena je bila t. i. telefonska šola (enoletna) in šola za delavce v industriji (trajala je leto in pol).⁴³ Težnja za gojitev tradicionalnih poklicev je postajala vse manjša, kar je vodilo do ukinitve pletarske dejavnosti.

V sklopu Centra za rehabilitacijo in varstvo slepih Slovenije, ki je bil osnovan na temeljih Doma slepih v Stari Loki, so se v letu 1964 dom in invalidske delavnice združili v enovito delovno organizacijo.⁴⁴ Ustanovitelja sta bila republiški odbor ZSS in skupščina občine Škofja Loka. Namen je bil sodobna in kompleksna »rehabilitacija« oziroma poklicno usposabljanje za produktivno delo z namenom samostojnega preživetja.⁴⁵ Z združitvijo Doma slepih in Invalidskih delavnic je *Center slepih v Škofji Loki* postal edini zavod v Sloveniji, ki je reševal probleme poklicnega usposabljanja in zaposlovanja ter tudi domskega varstva slepih in slabovidnih oseb.⁴⁶

Aktivnosti centra so nedvomno doprinesle k spremenjeni statistiki zaposlovanja oziroma zaposlenosti slepih in slabovidnih oseb: do osvoboditve je bilo zaposlenih le šest oseb, leta 1968 pa jih je bilo od 1660 slepih zaposlenih 320, invalidskih upokojenec je bilo 399, starostno pokojnino je prejelo 82 oseb.⁴⁷

Vzgoja in izobraževanje slepih otrok in mladine

Po vojni je bil naval na zavod, ki se je preimenoval v *Zavod za slepo mladino v Ljubljani* in ga je financiralo Ministrstvo za socialno skrbstvo LRS, zelo velik. V zavodu je bivalo okrog 80 slepih otrok.⁴⁸ Od teh je bilo precej oslepelih zaradi vojnih

41 Ibid., 325.

42 Mimi Breznik, »Invalidske delavnice v Škofji Loki,« v: Svetloba izpodriva temo, 148. Janez Kos, *50 let organizirane družbene skrbi za odrasle slepe osebe Slovenije v Škofji Loki: 1936–1986* (Škofja Loka: Center slepih in slabovidnih dr. Antona Kržišnika, 1986), 5.

43 Janežič Mikeš, »Skrb za slepe v svetu in pri nas,« 323.

44 Kos, *50 let organizirane družbene skrbi za odrasle slepe osebe*, 5. Janežič Mikeš, »Skrb za slepe v svetu in pri nas,« 323.

45 Ivan Bizant, »Center za rehabilitacijo in varstvo slepih Slovenije v Škofji Loki,« v: Svetloba izpodriva temo, 151.

46 Kos, *50 let organizirane družbene skrbi za odrasle slepe osebe*, 6.

47 Svetloba pozdravi temo, 5.

48 Oktobra 1948 je v zavodu bivalo 84 gojencev, 14 v starosti od 7–10 let, 33 v starosti od 10–14 let in 37 v starosti od 14–25 let. – SI AS 231, t. e. 98, 61–100, VII 64/321, 12. 10. 1948, Mesečno poročilo.

poškodb,⁴⁹ v zavod pa so prihajali s širšega območja Slovenije, tudi iz predelov, iz katerih jih med vojno niso mogli vpoklicati.⁵⁰

Ko je maja 1945 postalo jasno, da se zavod ne bo mogel seliti nazaj v Kočevje, je bila v začetku junija sklicana izredna seja, saj se je učiteljski zbor zavedal, da je treba čim prej najti ustrezen dom za slepe otroke in mladino.⁵¹ Vodstvo je dalo vedeti, bo bodo ti najkasneje do jeseni potrebovali novo zgradbo, ki bi odgovarjala bivalnim in izobraževalnim potrebam več desetletij.⁵² Pri tem je poudarilo, kot že velikokrat prej, ko je zavod še imel sedež v Kočevju, da »spada naš zavod kot prva in edina slovenska vzgojna in učna ustanova za slepe, v središče Slovenije – to je v Ljubljano«. ⁵³ Menilo je, da zavod za slepe, če želi uspešno opravljati svoje naloge – izobraziti slepo mladino »v koristne, produktivne člane narodnega in družbenega občestva«, potrebuje stalne stike z drugimi podobnimi zavodi in tudi z znanstvenimi, zdravstvenimi ter kulturnimi, socialnimi ustanovami. Pri tem je vodstvo poudarilo, da

naš zavod ne predstavlja samo vzgojno, temveč tudi centralno ustanovo za skrbstvo slepih. Biti mora stalno vodilen in inicijativen tudi v skrbstvu za odrasle slepe. Njegova naloga ni končana s tem, da da slepim gotovo izobrazbo, ter jih izuči v kakem poklicu; potrebno je, da je z bivšimi gojenci v stalnih stikih, jim omogoča eksistenco, pomaga pri preskrbi dela in materiala, jim nudi moralno oporo itd. Vse to obširno delo pa je mogoče vršiti samo iz večjega središča.⁵⁴

Ker so želeli, da zavod nudi slepi mladini možnosti splošne in poklicne izobrazbe, so računali na prostore za šolo (učilnice), delavnice, internat (jedilnico, spalnice, kuhinjo, shrambe), upravo (pisarno) in stanovanjske prostore za učitelje – skupaj na najmanj 40 prostorov za 70 do 100 gojencev v starosti od šest do 24 let. Nikakor niso pozabili omeniti, da potrebujejo tudi veliko dvorišče z vrtom, ki bi omogočal vsaj delno samooskrbo.⁵⁵ Poleg seznama prostorov so naredili tudi seznam želenega inventarja,⁵⁶ pri čemer so naglasili, da jim bo izhodišče za skromen začetek nudil inventar, ki so ga hranili v Kočevju.⁵⁷

49 Vsak tretji otrok, ki je bil po končani drugi svetovni vojni sprejet v zavod, je izgubil vid zaradi poškodb z razstrelivom. – *Poročevalec*, »Družba je dala slepim zavest enakopravnih državljanov,« 1. 10. 1955.

50 SIAS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, Poročila, Št. 1/14-45-1, Poročilo o stanju zavoda za slepe otroke. Leta 1945 je bil za potrebe krajev takratnega Svobodnega tržaškega ozemlja ustanovljen zavod za gluho mladino v Portorožu, hkrati pa tudi zavod za slepo mladino. Slednji je deloval le do leta 1947, njegove preostale gojence je sprejel ljubljanski zavod. – Marjan Pavčič, »Posebno šolstvo na Slovenskem. Pregled izobraževanja in usposabljanja telesno in duševno prizadetih otrok,« v: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja* (Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987), 653.

51 SIAS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 30. 4. 1945.

52 SIAS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, št. 268, dopis Vidi Tomšič – ministrici za socialno politiko, 20. 6. 1945.

53 SIAS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, št. 786/45, Zapisnik izredne seje učiteljskega sveta zavoda za slepe otroke, 4. 6. 1945.

54 Ibid.

55 SIAS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, št. 786/45, Zapisnik izredne seje učiteljskega sveta zavoda za slepe otroke, 4. 6. 1945; št. 784, Potrebe za obnovo zavoda za slepo mladino, 4. 6. 1945.

56 SIAS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, št. 786/45, Zapisnik izredne seje učiteljskega sveta zavoda za slepe otroke, 4. 6. 1945.

57 SIAS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, št. 784, Potrebe za obnovo zavoda za slepo mladino, 4. 6. 1945.

Z odlokom ministrstva za prosveto je bil slepi mladini 25. avgusta 1945 dodeljen nov dom v bivšem notrdamskem internatu oziroma zavodu De Notre Dame na ljubljanskem Mirju, kjer jim je bilo dodeljenih šestnajst prostorov s souporabo kuhinje. Na Langusovo 16 se je zavod preselil v začetku marca 1946.⁵⁸ 30. septembra 1947 je bila med Ministrstvom za prosveto LRS in Zavodom ubogih šolskih sester Notre Dame sklenjena najemniška pogodba, iz katere je razvidno, da je zavod dobil v najem celoten objekt pa tudi vrt in dvorišče.⁵⁹ S tem je bila zavodu dana možnost, da sprejme vse novince, ki so se pote govali za sprejem v ustanovo.⁶⁰

Do konca leta 1947 so bila izvedena osnovna popravila. Ko je bil zavod prenovljen in očiščen, je pedagoški svet sprejel predlog, da izpeljejo slovesno otvoritev. Svečana akademija je potekala 17. januarja 1948 skupaj z otvoritvijo razstave izdelkov gojenk in gojencev, ki je bila popestrjena z umetniškimi izdelki kiparja Jakoba Savinška in slikarke Cite Potokar. Dogodka se je udeležilo mnogo visokih gostov, med njimi sta bila tudi minister za prosveto Jože Potrč in minister za socialno skrbstvo Anton Kržišnik.⁶¹

Zaradi ustrezne politike in osveščenosti se je zavod v petdesetih letih 20. stoletja čedalje bolj polnil, zaradi pomanjkanja prostora so začeli razmišljati o gradnji novega šolskega poslopja. Z gradnjo so začeli leta 1962, aprila 1966 so se v nove šolske prostore preselili prvi razredi, svečana otvoritev ustanove z novim imenom *Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana* pa je potekala 29. novembra 1966.⁶²

V tej ustanovi so bile uresničene temeljne naloge: vzgoja, izobraževanje in usposabljanje slepe in slabovidne mladine s področja Slovenije tako v predšolskem kot v osnovnošolskem obdobju, kar je rezultiralo v dejavnostih osnovne šole s predšolskim oddelkom (vrtcem in malo šolo), šoli s prilagojenim programom in domu z vso oskrbo, ki sta delovala v okviru zavoda.⁶³

Do leta 1968 je Zavod za slepo mladino v Ljubljani poskrbel za 266 gojencev. 1970 od teh je končalo osnovno šolo.

Življenje slepe in slabovidne mladine ljublanskega zavoda

Gojenci in gojenke so bili med šolskim letom v celodnevni oskrbi zavoda, konce tedna pa je večina preživljala na svojih domovih. Tiste, ki so se odločili ostati v zavodu, so glede na določila hišnega reda (zgolj) ob nedeljah in praznikih lahko obiskali starši in sorodniki.⁶⁴ Med domačimi so gojenke in gojenci zavoda preživljali tudi poletna

58 SI AS 2061, t. e. 222, Zavod za slepo in slabovidno mladino. Zgodovinski oris 1919–1989, 5.

59 Več v: SI AS 231, t. e. 78, št. 628, Najemna pogodba.

60 SI AS 231, t. e. 64, št. 2339/47, Zapisnik 8. redne seje učiteljskega sveta v drž. zavodu za slepo mladino, 11. 4. 1947.

61 SI AS 231, t. e. 91 (1948), št. 3724/48, Zapisnik 4. redne seje učiteljskega sveta na Drž. Zavodu za slepo mladino, 30. 1. 1948.

62 Vilma Kralj, »Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani,« v: *Svetloba izpodriva temo*, 164.

63 SI AS 2061, t. e. 222, Zavod za slepo in slabovidno mladino. Zgodovinski oris 1919–1989, str. 10.

64 SI AS 231, t. e. 64, št. 2339/47, Zapisnik 5. redne seje učiteljskega sveta v drž. zavodu za slepo mladino, 4. 1. 1947.

meseca julij in avgust, učiteljstvo je namreč spoznalo, da je za slepega gojenca »zelo koristno in potrebno, da se po deset mesečnem življenju v internatu vrnejo za dva meseca na oddih, k svojcem v domači kraj, ker sicer bi se popolnoma odtujili domu in svojcem. Tudi imajo doma priliko seznaniti se z realnim življenjem in z borbo za obstanek, kar jim je v zavodu prihranjeno.«⁶⁵

V zavodu so pazili, da so bili gojenci in gojenke nenehno – po mnenju četrtošolca Huberta celo preveč – zaposleni:

Vsi smo prezaposleni. / ... / Učni načrti so pri nas isti kot v običajnih šolah. Jasno je, da je to za nas precej težko breme. Vendar je nujno, ker bi bila sicer izobrazba nas slepih slabša. Imamo pa še več specialnih predmetov, ki otrokom, ki vidijo, niso potrebni. / ... / V popoldanskih urah pa imamo pletarstvo, mizarstvo in gospodinjstvo. Ker nas glasba zelo veseli, se nekateri uče celo več instrumentov. Vse to nas v toliki meri zaposli, da nam le redko ostane še kaj prostega časa.⁶⁶

Niso pa bili zaposleni le s šolskimi in fakultativnimi dejavnostmi, uprava jih je takoj po selitvi na Mirje namreč začela uvajati tudi v hišna dela. Vsi so pomagali pri čiščenju parketa v učilnicah in spalnicah, dekleta so pomagala v pralnici pri pranju perila in v kuhinji pri pomivanju posode. Dnevni red zavoda je bil naslednji: vstajanje ob 6.30, točno ob 7.00 zajtrk, da so gojenke in gojenci lahko poslušali jutranja radijska poročila, po zajtrku postiljanje postelj, od 7.45 do 8.10 jutranja telovadba.⁶⁷ Ta je bila zelo pomembna; prisotni so jo začeli z osnovnimi vajami (obrat, koraki v krogu), ki so prešle v tek. Sledile so dihalne in raztezne vaje. Za gojitev mehkejšje hoje in orientacije v prostoru so s korepeticijo vadili tudi valčkov korak.⁶⁸ Od 8.15 do 11.45 je potekal pouk, ob 12.00 je bilo kosilo, po obedu je bil na vrsti sprehod ali razgibavanje na dvorišču, od 14.00 do 16.00 so imeli ročno delo, ob 16.00 malico in odmor do učne ure ob 17.00, ki je trajala do večerje ob 18.30. Po večerji so imeli gojenke in gojenci prosto, ta čas naj bi izkoristili za branje, sprehode, poslušanje radia. Ob 19.30 je sledilo umivanje, ob 20.00 so morali otroci k nočnemu počitku, gojenci obrtne šole in gojenke gospodinske šole pa so smeli ostati pokonci do 21. ure. V prostem času so imeli tisti, ki so se učili glasbo, glasbene ure in vaje. Teh je bilo vedno precej, v šolskem letu 1947/48 je bilo na šoli na primer pet učiteljev glasbe, violino se je učilo sedem dečkov in ena deklica, klavir so se učili štirje dečki in tri deklice, čelo dva dečka in ena deklica, orglice šestnajst dečkov in enajst deklic, citre tri deklice in harmoniko pet dečkov.⁶⁹

Učiteljski zbor je podpiral organiziranje pionirskih sestankov, ki so bili na urniku vsak četrtek, in sestankov mladincev, ki so bili na urniku ob sobotah. Kulturno-prosvetni sektor je organiziral ruski krožek, krožek glasbene teorije, bralni krožek in krožek za »ideološki študij.« Glede na poročilo učiteljskega zbora je bila udeležba v teh krožkih vedno zelo visoka. Novembra 1947 so članice in člani mladinskega aktiva

65 SI AS 231, t. e. 91 (1948), št. 3724/48, Zapisnik 7. redne seje učiteljskega sveta na državnem zavodu za slepo mladino, 11. 5. 1948, 2.

66 *Pravica*, »Temo premagujejo,« 18. 4. 1957.

67 SI AS 231, t. e. 64, št. 2339/47, Zapisnik 5. redne seje učiteljskega sveta v drž. zavodu za slepo mladino, 4. 1. 1947.

68 SI AS 231, t. e. 64, št. 2339/4, Zapisnik 7. redne seje učiteljskega sveta v drž. zavodu za slepo mladino, 12. 3. 1947.

69 SI AS 231, t. e. 90, št. 2077/2, Zapisnik 5. redne seje učit. sveta, 18. 2. 1948.

prejeli izkaznice in se povezali z rajonskim in mestnim odborom mladincev. Povezani so bili tudi z mladinskimi aktivni domov slepih v Zagrebu, Zemunu in Sarajevu.⁷⁰

Organiziranje in spodbujanje aktivnega preživljanja prostega časa pa ni bilo povezano zgolj z željo, da bi gojenke in gojenci pridobili čim več znanja, temveč tudi z željo, da bi ti v najmanjši mogoči meri kršili zavodske predpise:

Nekateri gojenci in gojenke ne pridržavajo točno zavodskih predpisov ob prostem času. Primerilo se je že večkrat, da so se gojenci in gojenke skrivoma sestajali, kar bi lahko vodilo do kritičnih slučajev. O tem se je razvila debata. Da bi gojenke in gojenke v prostem času popolnoma ločili ni vzgojno in bi bilo s tem več negativnega kot pozitivnega. Sklenili smo, da bomo še bolj pravilno zaposlili i ene i druge, tako da ne bi imeli časa misliti na drugo. V prostem času pa bomo vršili boljšo kontrolo.⁷¹

V arhivskem gradivu je več poročil o »nezadovoljivem vedenju učencev«; učiteljstvo je zlasti kritiziralo »neizpolnjevanje predpisov dnevnega in hišnega reda, kajenje in nedostojno govorjenje, zlasti slednje se je zelo razpaslo«. ⁷² Vzgojitelji so težave reševali sproti in mnoge od njih tudi rešili. Gojenke in gojenci so zadovoljivo napredovali predvsem pri osebni higieni, ki je bila po vojni, tudi v navezavi z vsesplošnim pomanjkanjem toaletnih potrebščin in oblačil, med bolj perečimi problemi. ⁷³

S higieno in zdravjem so bila povezana letovanja. 73 slepih otrok je bilo v koloniji že leta 1949; uporabljali so kapacitete v stavbi gluhonemnice v Portorožu. ⁷⁴ Leta 1953 so za slepe otroke organizirali prvo taborjenje na Okroglem pri Kranju, kjer je imel ZSS svoje okrevališče. Tabor so poimenovali Jelen, tudi šotorom so dali imena – Bela hiša, Speči medved, Slon, Rjoveči lev in Hotel Mu. Aktivnosti v Jelenu se niso razlikovale od aktivnosti drugih taborov. Mladina je igrala razne tipne, slušne in orientacijske igre, hodili so na izlete. Taborni ogenj jih je združil v glasbi. Glede na pisanje *Poročevalca* so bili otroci na počitnicah zelo zadovoljni: »V taboru je bilo veselo in nihče ni imel občutka, da česa ne zmore ali da je za karkoli prikrajšan, ker ne vidi.« ⁷⁵ V začetku leta 1954 je bil prav tako na Okroglem organiziran enotedenski smučarski tečaj za slepe mladince. Tečaj sta vodila učitelj iz Zavoda za slepo mladino v Ljubljani in trener Tone Košir. ⁷⁶

Življenje zavodskih otrok so olajšali t. i. patronati, katerih nastajanje sta po vojni spodbujali ministrstvi za socialne zadeve in prosveto. Naloga patronatov je bila skrb socialno-zaščitnega značaja za določen zavod v sporazumu z njegovo upravo, ki so jo oskrbovancem s prostovoljnimi rednimi in izrednimi prispevki v denarju ali blagu nudile množične organizacije oziroma organizirane ljudske množice. ⁷⁷

70 SI AS 231, t. e. 90, št. 2077/1, Zapisnik 3. redne seje učit. sveta, 2. 1. 1948.

71 SI AS 231, t. e. 90, št. 2077/3, Zapisnik 6. redne seje učit. sveta, 25. 3. 1948.

72 SI AS 231, t. e. 149, 1949, 680-1400, Zapisnik semestralne seje učiteljskega sveta, 13. 1. 1949.

73 SI AS 231, t. e. 66, št. 2339/47, Zapisnik 2. redne seje učit. sveta v drž. Zavodu za slepo mladino, 28. 11. 1947.

74 SI AS 231, t. e. 141, 1949, Počitniška kolonija gluhonemih in slepih Portorož 1949, zvezek Spisi.

75 *Poročevalec*, »Prvo taborjenje slepih otrok v Jugoslaviji«, 30. 9. 1953. Gl. tudi *Dnevnik*, »Slepi taborniki so med najboljšimi v Sloveniji«, 4. 5. 1960.

76 *Invalidski vestnik*, »Med slepimi smučarji na Okroglem pri Kranju«, 24. 1. 1954.

77 SI AS 231, t. e. 65, Navodila za delo in organizacijo patronatov.

Gradivo iz marca 1948 izkazuje, da je patronat nad zavodom prevzel Litostroj, ki je mesečno pošiljal prispevke. Vsoto je uprava zavoda porabila sporazumno z gojenci in kolektivom Litostroj »v najboljšo korist in veselje naši mladini«. Gojenci so iz hvaležnosti v tovarni organizirali akademijo, ki je potekala po ogledu tovarne: »Vse delavstvo je bilo z nastopom zadovoljno, torej je naša mladina dosegla uspeh.«⁷⁸

Pedagoški proces v letih po drugi svetovni vojni

V Zavodu za slepo mladino v Ljubljani, katerega cilj je bil varovancem uspešno predati znanja, ki bi jim »omogočila vključitev v družbo kot produktivnim članom / ... / in samostojno življenje,«⁷⁹ so v letih po drugi svetovni vojni spremljali razvoj novih, specialnih učnih pripomočkov oziroma razvoj pripomočkov, ki naj bi olajšali življenje slepim in slabovidnim osebam. Upravnica Dobovšek je na seji učiteljskega sveta novembra 1947 povedala, da je proračun zavoda povsem izčrpan, zato niso mogli kupiti niti knjig niti papirja.⁸⁰ Ob tem je bilo razveseljivo dejstvo, da je v zavodu 13. novembra 1947 delo začel tečaj za članice AFŽ, ki so si želele naučiti se Braillove pisave. Nanj se je prijavilo šestnajst članic, ki so si za cilj zadale pisanje sodobnih aktualnih knjig za slepe in slabovidne otroke in mladino.⁸¹ Da so bile uspešne, kaže podatek, da je bilo leta 1947 v zavodski knjižnici 451 knjig, že leto kasneje pa 561, od teh 137 v brajici.⁸²

V letih po vojni je primanjkovalo tudi tablic za Braillovo pisavo, ki jih je zavod prej naročal izključno iz tujine.⁸³ Reliefne zemljevide, računske skrinjice, risalne pribore za geometrijo, pisala idr. so morali učiteljice in učitelji sprva izdelovati sami, prirejali in sestavljali pa so tudi šolske knjige v brajici ter povečanem črnem tisku. Napredek, ki je prinesel avdiovizualne naprave: elektronska povečevala in različne optične pripomočke za pisanje in branje, magnetofone, kasetofone, optakone, zvočne računalnike, je bil takrat v skromnih zametkih. Večji razvoj pripomočkov za usposabljanje, orientacijo in telesno vadbo ter družabnih iger so prinesla osemdeseta leta 20. stoletja.⁸⁴

Učiteljstvo je prihajalo v zavod iz učiteljskega naraščaja s petletno prakso in je v zavodu prakticiralo tri leta; strokovni izpit je nato opravljalo pred posebno izpitno komisijo. Po strokovnem izpitu, obveznem od leta 1930, je bil učitelj sicer imenovan za stalnega strokovnega učitelja v zavodu,⁸⁵ vendar je bil vsako leto dolžan izkazati stro-

78 SI AS 231, t. e. 92, št. 2077/3, Zapisnik 6. redne seje učit. sveta, 25. 3. 1948.

79 Dunja Dobaja, »Otroci s posebnimi potrebami v Sloveniji (1918–1990): od segregacije do integracije,« *Družboslovne razprave* 38, št. 101 (2022): 124.

80 SI AS 231, t. e. 66, št. 2339/47, Zapisnik 2. redne seje učit. sveta v drž. Zavodu za slepo mladino, 28. 11. 1947.

81 Ibid.

82 SI AS 231, t. e. 91 (1948), št. 3724/48, Zapisnik (9. redne) zaključne seje učiteljskega sveta Zavoda za slepo mladino za šol. leto 1947/48, 22. 6. 1948.

83 SI AS 231, t. e. 51, 7851-9300, 7907-46, 18. 4. 1946.

84 SI AS 2061, t. e. 222, Zavod za slepo in slabovidno mladino. Zgodovinski oris 1919–1989, 8.

85 SI AS 228, t. e. 3, 3/IV/6, Zavod za slepe otroke Kočevje, št. 268, dopis Vidi Tomšič – ministrici za socialno politiko, 20. 6. 1945. Marjan Pavčič, »Posebno šolstvo na Slovenskem. Pregled izobraževanja in usposabljanja telesno in duševno prizadetih otrok,« v: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja* (Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987), 646, 650. Gl. tudi SI AS 231, t. e. 92, št. 2077/1, Zapisnik 3. redne seje učit. sveta, 2. 1. 1948.

kovno in pedagoško usposobljenost. Pri ocenjevanju je bila posebna pozornost posvečena njegovemu pouku (na kakšen način podaja učno snov, ali se drži načel didaktike, kako snov povezuje z aktualnim dogajanjem, ali vzgaja in izobražuje učenke in učence v socialističnem duhu) in učnemu uspehu (ali je predelal predpisano snov, kakšen je uspeh oziroma znanje učenk in učencev, kakšna je disciplina v razredu itd.). Komisija je ocenjevala tudi učiteljevo marljivost (ali se pripravlja za pouk, ali pomaga mladini izven učnih ur, kakšen odnos ima do učiteljskega zbora in ravnatelja). Del ocene je bilo tudi učiteljevo izvenšolsko udejstvovanje (pisanje člankov, predavanja).

Kako je bila videti splošna letna ocena, ponazorijo naslednji primeri:

- a. Delo tov. N. N. je bilo tedaj v tem šolskem letu vzgledno in zasluži za to nagrado, pohvalo, poverili bi mu lahko odgovornejše naloge itd.
- b. Tov. N. N. je tedaj v tem šolskem letu svoje naloge v celoti opravil.
- c. Tov. N. N. je tedaj v tem šolskem letu svoje naloge v glavnem opravil, moral pa bo v prihodnje ...
- d. Tov. N. N. tedaj v tem šolskem letu svojih nalog ni opravil ...⁸⁶

Zaključek

K preobratu v življenju slepih in slabovidnih je med drugim doprineslo nekaj pojavnih aktov. Prvi je bil pravica do dela oseb s posebnimi potrebami oziroma ovrhami, ki jo je uzakonila ustava iz leta 1963 oziroma njen 36. člen, ki je določal, da je družba dolžna ustvariti pogoje za usposabljanje in primerno zaposlitev »za delo ne popolnoma zmožnih oseb«. Poudariti velja še nekaj pravnih aktov s področja vzgoje in izobraževanja. Kronološko gledano: ustavo FLRJ iz leta 1946, ki je zagotavljala vzgojo in izobrazbo vsem otrokom, in Zakon o sedemletnem osnovnem šolanju, ki je določal obvezno osnovnošolsko izobraževanje.⁸⁷ Ob tem pa nikakor ne moremo prezreti Splošnega zakona o šolstvu z dne 25. junija 1958, ki je uzakonil enotno osemletno osnovno šolo, štiriletno srednje šolstvo, dvoletne višje šole in štiriletno fakulteto, visoke šole in umetniške akademije in ki je prav tako veljal za vse otroke. Zakon je hkrati določal načela posebnega šolstva, kar se je nanašalo tudi na otroke z okvarami vida.⁸⁸ Zelo pomemben pa je bil Zakon o posebnem šolstvu, v okvir katerega je spadalo tudi šolstvo za slepo in slabovidno mladino, slovenska ljudska skupščina pa ga je sprejela 24. oktobra 1960.⁸⁹ Namen posebnih šol, ki so bile razdeljene na posebne zavode za predšolsko vzgojo, posebne osnovne šole, posebne strokovne šole, posebne vzgojne in izobraževalne zavode,⁹⁰ je bil dosegači smotre vzgoje in izobraževanja ter

86 SIAS 231, t. e. 140, 1949, št. 4533/9-49, Ocenjevanje pedagoškega osebja v posebnih vzgojnih domovih. Vprašanja za oceno.

87 Dobaja, »Otroci s posebnimi potrebami«, 123.

88 Aleš Gabrič, *Šolska reforma 1954–1963* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: 2006), 90, 91.

89 »Zakon o posebnem šolstvu«, *Uradni list Ljudske republike Slovenije*, 3. 11. 1960 (Ljubljana: Službeni list, 1960), 425–28.

90 Ibid., 425, 426.

opravljati naloge rednih šol oziroma vzgojnih ter izobraževalnih zavodov, predvsem pa »usmerjati, pripravljati in usposabljať otroke za tista dela in poklice, ki najbolj ustrezajo njihovim nagnjenjem in sposobnostim.«⁹¹

Država in stroka sta torej poskrbeli, da so otroci s posebnimi potrebami imeli zakonsko podporo za (prilagojeno) izobraževanje in pridobitev poklica. Dobaja ob tem opozori, da je bila družba s tem zakonsko poklicana, naj osebe s posebnimi potrebami, ki bodo šle »skozi proces ,omilitve oziroma odprave razvojnih motenj,« integrira. In nadaljuje, da je bila »družba ,pripravljena‘ integrirati le tiste otroke, ki so ,uspešno‘ opravili omenjeni proces. V tem obdobju lahko integracijo še vedno razumemo kot prilagajanje ,posebnih‘ večinskim ,neposebnim.«⁹²

Kljub temu ne moremo prezreti dejstva, da sta šolanje in zaposlovanje pripomogla k aktivnejšemu vključevanju slepih in slabovidnih oseb v gospodarsko in družbeno življenje, k samostojnemu, samoodgovornemu življenju slepih, to pa k razbijanju predsodkov, ki jih je družba do njih gojila v letih poprej:

Vsekakor se je o slepih pisalo že prej, toda zdaj se prvič skuša pokazati na tista dejstva, ki so osnova njihove nebolgjenosti in beraškega načina življenja. Pogosto se namreč pozablja, da so predsodki, ki obstojajo na račun njihovega človeškega dostojanstva, le odraz ekonomskih faktorjev. Skoraj nesposobni, da bi v načinu proizvodnje preteklosti našli kakršnokoli zaposlitev, so slepci najbolj pogosto živeli od sožalja in na račun svoje okolice. V kolektivni zavesti družbe pa so rasli kot čudna bitja, sleparji in paraziti.⁹³

Viri in literatura

Arhivski viri

- SI AS – Arhiv Republike Slovenije:
 - SI AS 199, Šef pokrajinske uprave v Ljubljani, Prosvetni oddelek 1941–1945.
 - SI AS 228, Ministrstvo za socialno skrbstvo Ljudske republike Slovenije.
 - SI AS 231, Ministrstvo za prosveto 1947–1950.
 - SI AS 1460, Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana (1919–1984).
 - SI AS 2061, Zavod Republike Slovenije za šolstvo (1950–1996).

Literatura

- Bizant, Ivan in Mimi Breznik. »Zveza slepih Slovenije.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*, 51–124. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.
- Bizant, Ivan. »Center za rehabilitacijo in varstvo slepih Slovenije v Škofji Loki.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.

⁹¹ Ibid., 425.

⁹² Dobaja zapiše, da se vzgojno-izobraževalni proces za otroke s posebnimi potrebami v obravnavanem obdobju imenuje rehabilitacija »v smislu celotnega procesa, ki ima za končni cilj vključitev v produktivno družbeno življenje.« – Dobaja, »Otroci s posebnimi potrebami,« 125.

⁹³ *Slovenski poročevalec*, »O družbenem značaju vprašanja slepih in njegovem reševanju,« 28. 6. 1946, 7.

- Božič, Jože. *Štirideset let uspešnega dela: 1946–1986*. Ljubljana: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, 1986.
- Breznik, Mimi. »Invalidske delavnice v Škofji Loki.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.
- Confidenti, Peter in Mimi Breznik. »Dom slepih v Stari Loki.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.
- Confidenti, Peter. »Šola za pse vodnike.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*, 312–14. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.
- Dobaja, Dunja. »Otroci s posebnimi potrebami v Sloveniji (1918–1990): od segregacije do integracije.« *Družboslovne razprave* 38, št. 101 (2022): 117–37.
- Gabrič, Aleš. *Šolska reforma 1954–1963*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.
- Guštin, Damijan, Vesna Jerebič Perko in Ivan Guštin. *Osvoboditev Kočevske*. Kočevje: Pokrajinski muzej, 2005.
- Janežič Mikeš, Teja. »Skrb za slepe v svetu in pri nas.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*, 315–26. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.
- Kos, Janez. *50 let organizirane družbene skrbi za odrasle slepe osebe Slovenije v Škofji Loki: 1936–1986*. Škofja Loka: Center slepih in slabovidnih dr. Antona Kržišnika, 1986.
- Kralj, Vilma. »Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.
- Pavčič, Marjan. »Posebno šolstvo na Slovenskem. Pregled izobraževanja in usposabljanja telesno in duševno prizadetih otrok.« V: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*, 641–61. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987.
- *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.
- Šorn, Mojca. »Zavod za slepe otroke v Kočevju (1941–1944) in njegova selitev v Ljubljano.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 49, št. 1 (2009): 269–78.
- Šorn, Mojca. *Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007.

Periodika

- *Borba*, 1954.
- *Dnevnik*, 1955, 1960.
- *Invalidski vestnik*, 1954, 1955.
- *Poročevalec*, 1953, 1955, 1957.
- *Pravica*, 1957.
- *Slovenski narod*, 1944.
- *Slovenski poročevalec*, 1946.

Tiskani viri

- *Uradni list Ljudske republike Slovenije*, 1960. Ljubljana: Službeni list, 1960.
- *Ustava Ljudske republike Slovenije*. s.,: s.n., s.d..
- *Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije*. [Beograd]: Uradni list SFRJ, 1963.

Mojca Šorn

THE BLIND AND PARTIALLY SIGHTED IN SLOVENIA FROM THE OCCUPATION TO THE 1960S

SUMMARY

The article discusses the institutional care for blind and partially sighted children, youth, and adults in Slovenia while focusing on the educational process and employment between World War II and the 1960s.

It presents various examples of post-war legislation as milestones that contributed to transforming the lives of the blind and partially sighted. For people with special needs or handicaps, their right to work, enshrined in the 1963 Constitution or Article 36 thereof, was undoubtedly crucial, as it stipulated that society had a duty to establish the conditions for the training and suitable employment of “persons who are not fully able to work”. A few other legislative acts regarding education and schooling are worth mentioning, including the 1946 Constitution of the Federal People’s Republic of Yugoslavia, which guaranteed education and schooling to all children, and the Seven-Year Primary Education Act, providing for compulsory primary education. We should also mention the General Education Act of 25 June 1958, which enacted a uniform eight-year primary school, four-year secondary education, two-year higher vocational colleges, and four-year faculties, colleges, and art academies, applicable to all children. Among other things, the act also laid down the principles of special education, which also applied to visually impaired children.⁹⁴ The Act on Special Education, adopted by the People’s Assembly of Slovenia on 24 October 1960, also encompassed the education of blind and partially sighted youth and was thus crucial.⁹⁵

Special schools aimed to achieve the educational objectives, perform the functions of regular schools or educational institutions, and especially guide, prepare, and train children for the jobs and professions best suited to their aptitudes and abilities.

The education and subsequent employment undoubtedly contributed to the more active integration of the blind and partially sighted into the economic and social life, to their independent, self-responsible living, and to the elimination of the prejudices that society had held against them in the past.

94 Aleš Gabrič, *Šolska reforma 1954–1963* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: 2006), pp. 90, 91.

95 “Zakon o posebnem šolstvu,” *Uradni list Ljudske republike Slovenije*, 3 November 1960, pp. 425–28.